

İÇ BORÇLARIN SOSYAL HARCAMALARA ETKİSİ: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR İNCELEME

Melek BIYIKLIOĞLU¹

ÖZ

1980'li yıllar neoliberal politikaların etkisinin dünyada olduğu gibi Türkiye'de de güçlü bir şekilde hissedilmeye başlandığı yıllar olmuştur. 24 Ocak 1980 sonrası dönemde Türkiye ekonomisi dışa açık büyüme ve devlet borçlanmasına dayanan kamu finansman modelini tercih etmiştir. İzlenen ekonomi politikaları sonucu, iç ve dış borçlanmanın etkisi 2000'li yıllara kadar bütçede faiz ödemelerine ayrılan payın artmasına neden olmuştur. Bu çalışmanın amacı, 1980:2010 yılları arasında Türkiye'de yapılan iç borçlanma harcamalarının sosyal harcamalar üzerinde arttırıcı ya da azaltıcı bir etkiye yol açıp açmadığını ortaya koymaktır. Söz konusu değişkenler arasındaki ilişki zaman serisi analizi yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Bu bağlamda, ortaya çıkan nedenselliğin, iç borçlanmada meydana gelebilecek bir artışın sosyal harcamalar üzerinde ters yönlü bir etkiye yol açtığına dair bulgu Cointegration-Eşbütünleşme analizi sonucunda elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İç Borç Sosyal Harcama, Eşbütünleşme Analizi, Neoliberal Politikalar

Jel Kodu: H6-H53-I38

THE IMPACT OF DOMESTIC DEBT ON SOCIAL EXPENDITURE: AN ANALYSIS ON TURKEY

ABSTRACT

Effects of neoliberal policies has become visible in the world and at the same time in Turkey during 1980s. After 24th January 1980 decisions Turkish economy preferred outward oriented growth model and public finance model based on public borrowings. Resulting from implemented economy policies, effects of internal and external borrowings increased the share of interest payments in the budget until 2000s. The aim of this study is to reveal whether internal borrowing payments in Turkey between the years of 1980 and 2010 lead to increasing or decreasing effects on social payments. Relations between above mentioned variables examined by using time-series analysis method. In this context, findings which indicate that any increase in internal borrowings has a reverse effect on social payments reached by using cointegration analysis.

Keywords: Domestic Debt, Social Expenditure, Cointegration Analysis, Neoliberal Policies

Jel Codes: H6-H53-I38

¹ Arş. Gör. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, melekbiyiklioglu@gmail.com

Bu çalışma, Prof. Dr. Burak GÜRBÜZ tarafından yönetilen ve 14.05.2014 tarihinde Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde savunulan "Türkiye'de İç Borçların Sosyal Harcamalar Üzerindeki Etkisi" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir. Aynı zamanda çalışma 18-20 Ağustos 2015 tarihinde Torino'da gerçekleşen II. Uluslararası Econworld sempozyumunda sunulan "Türkiye'de İç Borçların Sosyal Harcamalar Üzerindeki Etkisi" tebliğin geliştirilmiş halidir.

GİRİŞ

Devlet borçları tarihsel süreç içerisinde incelendiğinde birçok devletin karşı karşıya kaldığı kronik bir sorun olmuştur. Bu sorunun kaynağı her ülke için farklılık arz etmekte ve borçlu ülkenin mevcut borcunun türünü ve maliyetini farklı hale getiren unsurların başında ülkenin gelişmişlik seviyesi gelmektedir. Gelişmiş bir ülke incelenecek olduğunda, ülkede yeterli sermaye birikimi gerçekleştiği için hanehalklarının elinde tasarruf sonucu oluşmuş fonlar bulunabilmektedir. Fon sahipleri, bu fonları belli bir maliyet karşılığında devlete ödünç verebilmektedirler. Ancak, gelişmekte olan ya da az gelişmiş olarak tabir edilebilecek ülkeler için durum aynı olmayacaktır. Çünkü bu ülkelerde hanehalklarının çoğu tasarruf yapabilmek için yeterli gelir düzeyine sahip olmadığından, mevcut gelirleri ancak kendi tüketimlerini karşılamaya yetecektir. Hanehalklarının gelirlerini tüketmeyip tasarruf edecekleri kısım sınırlı olduğu için bu gibi durumlarda devlet ya dış borçlanma yolunu seçecektir ya da ülkede gelir düzeyi yüksek kesimlerden borç alarak iç borçlanma yoluna gidecektir. Bu iç borçlanma sonucu kamu kesiminden, kamuya borç veren kesime doğru bir aktarım gerçekleşecektir. Kamu kesimi, bu aktarımı gerçekleştirirken bütçe üzerinde baskı oluşturan faiz yükünü sırtlayabilmek adına genellikle sosyal harcamalarda kısıntıya gitme yolunu tercih edebilmektedir. Bu durumda, toplumda sosyal harcamalardan daha fazla yararlandığı düşünülen orta-alt gelir grubundaki kimselerden, ellerinde bu borçlanma senetlerini bulunduran yüksek gelir grubundaki kimselere refah aktarımı söz konusu olabilecektir. Bu aktarım neticesinde gelir dağılımındaki adalette bozulmaların meydana geleceğini ifade edebiliriz.

Türkiye’de sosyal harcama miktarının diğer ülkelerle karşılaştırması yapılacak olduğunda, bütçeden bu harcamalara ayrılan payın çok düşük seviyelerde kaldığı görülecektir. Bu harcama miktarının artırılmamasının arkasında yatan sebep olarak devletin yapmış olduğu borçlanma sonucunda, borçlanma senetlerini ellerinde bulunduran kişilere ödemek durumunda olduğu faiz ödemeleri görülmüştür. Bu bağlamda, bu çalışmanın temel amacı Türkiye ekonomisi için iç borçların sosyal harcamalar üzerinde etkisi olduğunu belirten çalışmaları değerlendirerek, 1980:2010 dönemi için iç borç, sosyal harcama ve enflasyon verileri kullanılarak, iç borçların sosyal harcamalar üzerindeki etkilerini, eşbütünleşme analizi çerçevesinde incelemektir.

Çalışma şu şekilde düzenlenmiştir; ilk bölümde Türkiye ekonomisinin iç borçlanma dinamikleri ve sosyal harcamalarının seyrine ilişkin durum analizi yapılacaktır. İkinci bölümde konu ile ilgili literatürü oluşturan çalışmalara yer verilerek, bu çalışmaların sunduğu bulgulara değinilecektir. Üçüncü bölümde ise çalışmada kullanılan veri seti tanımlanarak, ulaşılan veri kaynağı belirtilecek ve çalışmada kullanılacak ekonometrik yöntem hakkında kısa bilgi verilecektir. Dördüncü bölümde ekonometrik analiz ve tahmin sonuçları yer alacaktır. Son bölümde ise çalışmanın sonuç ve bulgular kısmına değinilecektir.

1. TÜRKİYE EKONOMİSİNİN İÇ BORÇ DİNAMİKLERİ VE SOSYAL HARCAMALARIN YAPISI

1.1. İç Borç Dinamikleri

Cumhuriyetin kuruluşundan beri iktidara gelen hükümetlerin izledikleri iktisadi ve siyasi programlar dönem dönem farklılıklar arz etmiştir. Uygulanan ekonomi politikaları bazen devlet eliyle ülkenin kalkınmasını gerçekleştirebilmek adına devletçilik ilkesi çerçevesinde yürütülürken, bazen de özel sektör ile kamu kesiminin el ele olduğu karma ekonomi modeli çerçevesinde gerçekleşmiştir (Boratav, 2010: 72,79). Bu modellerin değişikliğe uğramasında yalnızca ülkede ortaya çıkan ekonomik ve siyasi değişiklikler değil, tüm dünyanın içinde bulunduğu konjonktür de etkili olmuştur. Bu çerçevede, 1974 yılında yaşanan petrol krizi ve bu krizin dünyaya ve Türkiye’ye olan etkisi ileride yaşanacak olumsuzluklara zemin hazırlamıştır. 1974-77 yılları arasında sıkışan ülke ekonomisi, bu kriz koşullarının içinde bulunduğu şartlar neticesinde iç borçlanmaya gitmiştir. 1970’lerin sonu 1980’lerin başında yaşanan bu hadiseler farklı bir ekonomik programın uygulama sürecine girmesine sebep olmuştur (Boratav, 2010: 107,109).

Bu durumun ardından, 1980’li yıllar dünyada ve Türkiye’de karşılaşılan bir dönüşüm, serbestleşme ve bu yönde uygulanmak üzere ortaya konulmuş birtakım politika önerileri gündeme getirilmiştir. Bu politika önerilerinin tartışıldığı metin Washington Uzlaşısı olarak adlandırılmıştır. Söz konusu uzlaşma Adam Smith’in önerdiği politikaların geliştirilmiş halidir (Clark, 2013:162). Dünyanın

pek çok az gelişmiş ülkesi için serbest piyasayı ve ekonomik büyümeyi teşvik edebilecek belli başlı kurumsal reformlara dikkat çeken uzlaşımın temelinde, reform politikalarını üstlenmek veya güçlü koşulluluk durumunu onaylamaktır. Buna ilaveten başlıca Latin Amerika’da yaşanan borç krizi olmak üzere borç krizi ile uğraşan diğer ülkelerin bu süreçle nasıl başa çıkılmalarına dair politika önerileri bulunmaktadır (Acemoğlu ve Robinson, 2013: 418; Williamson, 1990: 2002). Bu önerilerde ortaya konulan temel hedef; müdahaleci devlet anlayışının terk edilerek, özelleştirmelerle beraber özel sektörün önünün açılmaya çalışılması olmuştur. Çünkü kendilerini “yeni sağ” olarak adlandıran ve Milton Friedman’ı öncü kabul eden neo-klasik iktisatçılara göre dünyada yaşanan krizin sebebi uygulanan Keynesyen politikaların getirmiş olduğu politikalar. Böylece özelleştirmelerin önü açılmalı ve hükümetlerin piyasaların önünde bir engel olmaları sebebiyle zayıflatılmaları gerekmektedir. Ancak böyle bir durum gerçekleştirildiğinde ülke ekonomilerinin bunalımdan çıkarak refaha ulaşabilecekleri belirtilmiştir (Köymen, 2017: 117; Rodrik, 2011: 143-144).

Türkiye ekonomisi 1974 Petrol Krizi’nin de etkisi ile ekonomik bunalımın yoğunlaştığı 1977-78 yıllarının ertesinde alınan istikrar önlemlerinin karşılaşılan soruna yanıt vermemesinden dolayı 24 Ocak 1980 Kararlarını almıştır. Söz konusu kararların uygulanabilmesi aşamasında toplumsal muhalefetle karşılaşmamak adına aynı senenin Eylül ayında yapılan askeri darbe, mevcut zemini kararları uygulamak için uygun hale getirmiştir. Böylece, 1980-1991 yılları arası uygulanan ekonomi politikalarında 24 Ocak Kararları başat etken olmuştur (Erdem vd. 2009: 178; Sallan Gül, 2006: 281). Bu kararlar, ekonomide yapısal değişime yol açacak uzun vadeli önlemler ile kısa vadeli önlemleri bir arada bulunduruyordu (Yay, 2002). 1980 döneminin hükümetleri kısa dönemde enflasyonu düşürmek uzun dönemde ise ekonomiyi aşamalı olarak serbestleştirme yoluna gitmeyi tercih edince, Türkiye ekonomisi hızlı bir şekilde dışa açılma sürecine girmiştir. Döviz kurunda esnekleştirme yaşanırken, 1980-82 döneminde alınan kararlarla iç finansal liberalizasyona gidilmiştir. Fakat hukuki altyapı zayıflıkları ve koordineli bir idari yapının olmaması sebebi ile “bankerler krizi” olarak adlandırılan kriz yaşanmıştır. 1985 yılından itibaren “sıcak para” olarak da ifade edilen kısa vadeli yabancı kaynak girdisindeki artışla beraber, 1989 yılı itibariyle iç borçlanma getirisinden faydalanılmak istenmesi faiz ödemelerinde ardı arkası kesilemez bir artışa neden olmuştur. 1989 yılından sonra artan kamu kesimi açıkları, yüksek yurtiçi faiz hadleri, hızlı ve kısa vadeli sermaye girişleri ve düşük kur artışları ile ekonomi git gide “sıcak para” bağımlısı bir hale gelmiş ve başlangıçta mucizevi ve enflasyon yaratmayan bir politika aracı olarak görülen iç borçlanma, enflasyon sürecini beraberinde getirmiştir. Bu bağımlılık hali neticesinde oluşan borçların sürdürülemez durumu 1994 krizinin meydana gelmesine sebep olmuştur (Kibritçiöğlü, 2001: 176; Yay, 2007: 351).

1994 yılının ilk aylarından kriz sonrasında alınmış olan kararların oluşturulduğu Nisan ayına kadar geçen süre içerisinde TL dolar karşısında önemli ölçüde değer kaybetmiştir. Merkez Bankası, kurda meydana gelen yükselişi önleyebilmek adına yüksek miktarda döviz satışına giderek mevcut rezervlerini neredeyse yarı yarıya azaltmıştır. Faiz oranlarına bakıldığında da bankalararası para piyasasında 1993 yılında %70’ler seviyesinde olan oranlar 1994 yılına gelindiğinde %700’lere ulaşmıştır. Yine 1993 yılı başları ve sonları birlikte değerlendirilecek olunursa, özellikle kamu açıklarını finanse etmede piyasalardan rahat bir şekilde borçlanma yoluna gidebilen Hazine, 1993 yılı sonrası borçlanamaz bir hale gelmiştir (Özatat, 2009: 67-69). Bunlara ilave olarak Ocak 1994’te Moodys ve Standart&Poor’s uluslararası derecelendirme kuruluşlarının Türkiye’nin kredi notunu düşürmesi ve üç bankanın kapatılması sonucu Türkiye ekonomisi krize sürüklenmiştir. Bu dönemde TL bir gün içerisinde yaklaşık %39 değer kaybetmiştir. Bu krizden sonra bilinen 5 Nisan Kararları alınmıştır. Alınan kararların hedefleri; enflasyonu kısa sürede düşürebilmek, dış borçları sınırlamak, ihracatı artırıp ithalatı azaltmak, kamu gelirlerini artırıp kamu harcamalarında kısıntıya gitmek; tarım, sosyal güvenlik ve özelleştirme alanlarında reformlar yapmak şeklinde özetlenebilir (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 122-124). Fakat bu kararlar değerlendirildiğinde kısa vadede amacına ulaşmasına rağmen uzun vadede başarılı olmadıkları görülmüştür. Çünkü düşürülen reel ücretler sebebi ile sosyal anlamda huzursuz bir ortamın oluşması ve koalisyon hükümetinin bozularak genel seçimlere gidilmesi, istikrarlı, olumlu bir konjonktürel yapının bulunmadığının kanıtı olmuştur (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 122-124). Sonuç olarak, 1994 krizi Türkiye’de 1980’lerden beri uygulanan küreselleşme politikalarının ilk patlama noktası olmuştur. Krizin somut göstergeleri yüksek enflasyon ile o dönemde çok fazla üzerinde durulmayan yüksek işsizliği (Köymen, 2007: 137). 2000’li yıllara gelene kadar geçen süre içerisinde enflasyon ortamının varlığı göz önünde bulundurulup Türkiye’nin

borç ertelemeleri de hesaba katıldığında, sürekli borç sorunları ile karşı karşıya kaldığı görülmüştür (Derdiyok, 2001: 1).

1.2. Sosyal Harcamaların Yapısı

Refah tanımları çerçevesinde, sosyal devletin ortaya çıkışı ve devletin yapması gereken görevlere değinilecektir. Bu görevler arasında yer alan sosyal nitelikli harcama kalemleri içerisinde eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik harcamalarının tanımsal, işlevsel özelliklerinden ve bu hizmetlerin tarihsel seyrinden bahsedilecektir.

Sosyal devlet biçimi kapitalist toplumlarda ortaya çıkan eşitsizlik ve yoksunluklara karşı emekçi kesimin verdiği mücadelelerin ürünü olarak doğmuş bir uzlaşma mekanizması olarak görülmektedir. Bu mekanizmanın amaç ve işlevi ise Batı toplumlarında oluşmuş devlet tipinin ekonomik ve siyasal temellerinde bir değişiklik yapmadan, toplumun ekonomik ve sosyal gereksinimlerini karşılamak adına, sosyal güvenliğin yaygınlaştırılması, işsizliğin önlenmesi, sosyal refah artışının sağlanması gibi reform hareketlerinin gerçekleştirilmesidir (Rosanvallon, 2004: 31, Tanör, 2004: 392). Bu reform hareketlerinin öncüsü sayılabilecek kişi “refah devleti” kavramını ortaya atan Alman devlet adamı Otto Von Bismarck’tır. Devletin ekonomideki rolünün darboğaza girdiği 1880’li yıllarda, kapitalizmin olumsuzluklarını hafifletme çabası içinde olan Bismarck, temel şekilde kaza, hastalık, yaşlılık ve sakatlık sigorta yasasını yürürlüğe koymuştur. Yasanın yürürlüğe girmesinin ardından farklı ülkelerde farklı zaman ve biçimlerde refah devleti uygulamaları kendine yer edinmeye başlamıştır. Örneğin; İngiltere’nin bu yöndeki çalışmaları ancak Almanya’dan 25 yıl sonra uygulama imkânı bulabilmiştir (Galbraith, 2004: 194-195).

1929 ekonomik bunalımından sonra müdahaleci devlet anlayışını içeren Keynesyen politikaların etkisi ile devletlerin sosyal harcamalarında artışlar meydana gelmiştir. Ancak, refah devleti uygulamalarını içeren Keynesyen uygulamaların yaygınlaşması 2. Dünya Savaşı sonrası döneme denk gelir. Bu uygulama alanı içinde savaş sonrası yirmi yılda, savaşın meydana getirdiği zararlar telafi edilmeye çalışılmış, bunun yanında toplumsal çatışma ve gerginlikler çözümlenerek beşeri sermaye yatırımları artmıştır. Böylece, Batı Avrupa ülkeleri, ekonomik gelişmelerinin önemli bir kısmını refah devleti uygulamaları neticesinde gerçekleştirerek, yüksek büyüme oranlarını yakalamışlardır (Şaylan, 2003: 101). Ancak, 1970’lere gelindiğinde refah devleti uygulamaları sonucu ekonomide tıkanmalar yaşanmış, 1980’lerin getirdiği küreselleşme olgusu liberal politikaları dayatmıştır. Böylece, Hayek’in Keynes’i eleştirerek, uygulanan politikaların uzun vadede dünyada yeni bir kriz oluşturacağına dair yaptığı öngörü doğrulanmıştır (Küçükkalay, 2015: 461).

Türkiye’de Sosyal Devlet anlayışının oluşum temellerine bakıldığında 1961 anayasası bu anlayışın en önemli kaynağı olarak gösterilebilir. 9/7/1961 tarihli Anayasanın Genel Esaslar kısmının 2. Maddesi “Cumhuriyetin Nitelikleri” başlığı altında “Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, milli, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir.” ibaresiyle sosyal devlet anlayışının kabulü dile getirilmiştir (Serter, 1994: 131). Sosyal devletin görev alanında yer alan hizmetler; sosyal güvenlik, eğitim, sağlık, gelirin yeniden dağıtımı ve sosyal refah hizmetleridir (Özdemir, 2004: 598). Devletin bu alanlarda yapmış olduğu harcama miktarının payını görebilmek ve sosyal devlet niteliğinin sınanması açısından, sosyal güvenlik, eğitim, sağlık ve sosyal refah harcamalarına bakmak önemli bir niceliksel kolaylık sağlayacaktır (Kurt Topuz, 2009: 117).

Türkiye dışındaki ülkelere bakıldığında, örneğin İskandinav ülkeleri direk refah devleti olarak adlandırılabilir. Bu ülkeler, kişi başına düşen milli gelirin görece olarak daha yüksek ve devletin vatandaşlarına sağladığı sosyal hak ve hizmetlerin daha geniş olduğu ülkelerdir.

Sağlanan hizmetler arasında, istihdamda artışı sağlayabilmek için çalışma çağına olan kadın nüfusa sunulan haklar önem arz etmektedir. Bu hakların arka planında kadının emek piyasasına giriş teşvikini sağlamakla beraber, devletin liberal refah devletleri gibi ihtiyaç sahiplerine asgari düzeyde yaptıkları bir gelir yardımı yerine, en yüksek standartta eşitlik sağlama amacı bulunmaktadır (Aksoy, 2016: 58). Çünkü İskandinav ülkeleri refah devletinin krize girdiğini belirten çeşitli kısırtmalara karşı farklı önlemler almıştır. Krizin gerisinde yüksek bağımlılık oranlarının varlığına işaret eden kesimler mevcuttur. Bu sebeple, ülke ekonomilerini uzun vadede sıkıntıya düşüreceği ifade edilen yüksek bağımlılık oranlarının azaltılabilecek olması sebebi ile kadın istihdamının işgücü piyasasına

kazandırılması önemli görülmüştür. Bu yüzden, çocuğu olan kadınlara çalışabilmelerine destek olabilecek çocuk bakım hizmeti, kreş, vb. gibi teşvikler sunulmuştur. Uygulanan sistemin bazı eksik yönleri olsa da hedeflenen amaca uygun sonuçlar elde edildiği de yadsınamaz bir gerçektir. Diğer yandan, sosyal devlet unsurlarının sürekli görülmediği, ekonominin gidişatına, kriz dönemleri, vb. ye göre sosyal yönünü daha fazla ortaya koyan devletler de söz konusudur (Esping Andersen, 2011a). Çünkü devletlerin oluşturduğu sosyal politika programları, toplumsal risklerin kamu tarafından asgari bir düzeye indirilmesi amacını taşımaktadır. Bu risklerin bazıları tarihsel akış içerisinde sabit bir şekilde günümüze kadar uzanırken, bazıları da tarih sahnesinde görünüp sonrasında da yok olabilmektedirler. İnsanların sürekli karşılaşabilecekleri riskler arasında evsizlik, yoksulluk, fiziksel engellilik, şiddet ve ani ölümler gösterilebilirken; konjonktüre bağlı olarak karşı karşıya kalınabilecek riskler içinde işsizlik veya nükleer radyasyon gösterilebilir. Ayrıca bu risklerin sürekli ya da belirli dönemlerde ortaya çıkışlarına göre ayrışabilmesinin yanında toplumun tümünü veya belirli bir kesimini etkileyip etkilememesine göre de sınıflandırılabilmesi mümkündür (Esping Andersen, 2011b: 39-40).

Sosyal nitelikli harcamalar kapsamında öncelikli olarak milli gelirden artış ya da azalışa yol açmadan, harcamaya konu olan kişi veya gruplar arasında iktisadi, sosyal, vb. sebeplerle satın alma gücünün yer değiştirmesine olanak veren transfer harcamalar değerlendirilecektir (Edizdoğan, 2008: 93-95). Bu harcamaları modern toplumlardaki devlet yönetimleri, bireyler arasındaki gelir ve servet dağılımı ile fırsat eşitliğindeki adaletsizliğin serbest piyasa koşulları altında düzene girmeyeceğini bilmeleri sebebi ile vatandaşlarına sunmaları gereken bir hak olarak görmüşlerdir. Zorunlu emeklilik, işsizlik ve sağlık sigortaları, sektörel destekler fakirlikle mücadele politikalarına yönelik yapılacak harcamalar sunulması gereken hizmetlere yöneliktir. Bütçeden bu tür hizmetler için ayrılan pay arttıkça, mevcut hizmetlerin topluma yoğun dışsal fayda sağlayacak olması sebebi ile toplumda refah artışı meydana gelecektir. Bu sebeple ülkelerin sosyal gelişmişlik düzeyleri kişi başına düşen milli gelir yerine bütçeden sosyal nitelikli hizmetlere ayrılan pay ile ölçülmektedir (Akat ve Gürsel 2008: 4, Şener, 2001: 46) Türkiye’de bu duruma yönelik analiz yapılacak olduğunda, 1980’li yıllara gelindiğinde faiz ödemeleri sebebi ile kamu tüketim harcamalarının kısılamayarak, 2000 yılı IMF istikrar programı neticesinde eğitim ve sağlık harcamalarında kısıntıya gidildiği görülmüştür (Yenal, 2010:137, Yentürk, 2005: 92). Buna ilave olarak neoliberal politikalar sonucu çeşitli özelleştirmelerle belirli alanlardan kendini çekmesi neticesinde devlet, özel sektör ile görev paylaşımı yolunu seçmiştir. Serbestleşme unsurlarını içeren bu paylaşım, özelleştirmeler, sağlıkta ve eğitimde dönüşüm olarak karşımıza çıkmıştır.

1986-2008 döneminde yapılan 36,5 milyar dolarlık özelleştirmenin, 28,5 milyarlık kısmının 2003-2008 yılları arasında yapılması özellikle 2000 sonrası dönemde bu faaliyetlerin hız kazandığına işaret etmektedir (Öke vd., 2009:105). Diğer yandan, devletin tedavi, yaşlı aylığı, sıcak yemek, giyecek, vb. gibi alanlara yaptığı ödemeler toplamı 2008 yılında 9 milyar TL’lik bir miktara erişmiştir. Bu miktar aynı yıl Türkiye’de oluşan milli gelirin yüzde 1’inin altında kalmıştır (Sönmez, 2010: 136-137). Neoliberal politikaların sürekli bir pazar arayışı içinde olması sonucunda sağlık alanı bir “sektör” haline gelerek, hastalara “müşteri” gözüyle bakılmaya başlanmış; halkın sağlık hizmeti alırken vergi ya da sigorta primi şeklinde yaptığı ödemeler neticesinde cepten ödeme yapmaları sonucu ortaya çıkmıştır. 2007 yılı sağlık harcama verilerinde toplam sağlık harcamaları içerisinde cepten yapılan harcamaların oranının yüzde 22’yi bulduğu belirtilerek (Sönmez, 2011: 19-20, 26-28, Türel ve Voyvoda, 2011: 40) bu harcamaların ayakta tedaviyi yeterli gören muayenecilik hizmeti ile yetinmeyip özel sağlık hizmetlerine yönelme sonucu oluştuğu düşünülmektedir (Yeldan, 2008: 276, 278). Ayrıca, performans sistemini de beraberinde getiren bu dönüşümün, mevcut sistemden daha fazla pay alabilmek adına bazı çalışanlar tarafından sanal muayene ve tedavi sürelerinin beyan edilmesine yol açmıştır (Elbek ve Adaş, 2009: 39). Eğitim alanında ise devlet okullarındaki kaliteyi arttırmaya yönelik programlar yerine, hanehalklarının özel okullara yönelmesine olanak sağlayan bir bakıma teşvik niteliğinde, belirli koşulları sağlayan kişilere özel okul desteği verilmeye başlanmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Çalışmanın kapsamı çerçevesinde literatüre bakıldığında, iç borçlanma ve sosyal harcamalar arasında birebir ilişki kuran çalışmalardan ziyade bahse konu olan iç borç ve sosyal harcama alanında ayrı ayrı yapılmış çalışmalara ulaşılmıştır. Bu sebeple mevcut literatür iç borçlanma ve sosyal harcamalara yönelik yapılan çalışmalar olarak iki ana alt başlık halinde incelenecektir. Bu inceleme yapılırken ilk olarak sosyal harcamalar ile ilgili yapılan çalışmalara yer verilecektir. Bu çalışmalarda Türkiye'nin özellikle 1980 sonrasında dünyada yaşanan ekonomik gelişmeler ışığında serbest piyasa ekonomisinin getirdiği koşulların benimsemesi neticesinde sosyal harcamalarda meydana gelen değişikliğin seyrini görebilmek amacı ile dönemsel olarak karşılaştırmalı çalışmalar dikkati çekmektedir.

Yapılan çalışmalarda borçlanma olgusunun ekonomik ve sosyal sonuçlar doğurduğu ifade edilmektedir. Bu sonuçların ilki, bütçe giderlerinde daralmanın meydana gelmesiyle ortaya çıkmaktadır. Bütçe giderlerindeki daralmanın karşılığı olarak sosyal harcamalarda oluşacak kısıntının borçlanmanın maliyet unsuru olarak var olan ve genişleyen faiz ödemelerinden kaynaklanmaktadır. Borçlanmanın bütçe üzerinde yük oluşturması, ayrıca 2000'li yıllarda uygulanan temel olarak sürdürülemez hale gelen kamu iç borç dinamiğini kırarak yapısal sorunları çözmeyi hedefleyen Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (Yay vd, 2001: 49) ile borç sürdürülebilirliği durumunu sağlayabilmek adına, kamunun faiz dışı harcamalarına özellikle de toplumun temel sosyal ihtiyaçlarından taviz verilerek eğitim ve sağlık gibi harcama kalemlerinde kısıntıya gidilmiştir. Bir anlamda borca taraf olan kesime faiz ödemesi kadar bir transfer gerçekleşmiştir. Bu durum ise, borca taraf olan ve olmayan kesimler arasında gelir dağılımını bozma yönünde etki oluşturacaktır. Tabana yayılmayan kazancın ise, rantiyeye sınıfı oluşturarak, bozulan gelir eşitsizliğinin artma yönünde devam etmesine yol açacağı ve bu şekilde ileriki nesillerin refah düzeyini gerileteceği belirtilmiştir (Temelli 2003a, Temelli 2003b, Bülbül 2003, Bayraktar 2009, Bedir ve Karabulut 2011, Voyvoda ve Yeldan, 2002, Voyvoda 2009). Eğitim ve sağlık harcamalarının azaldığı görüşünün aksini ifade eden çalışmalar da bulunmaktadır. 1994-2007 yılları arası kamu harcamalarının seyrini inceleyen çalışmada, konsolide bütçe harcamaları içerisinde önemli bir paya sahip olan faiz harcamaları sebebiyle kamu harcamalarında 1994'den 2001 yılı mali krizi yaşanana dek ciddi artışlar olduğunu, ancak 2002 yılından itibaren bu ödeme miktarlarının düşüşe geçip, normal bir seyir izlediğini, bütçe üzerinde baskı unsuru oluşturan faiz ödemelerine rağmen devletin sosyal harcama yapmasının gerekli olduğu eğitim alanındaki harcamaların istikrarlı bir biçimde artış gösterdiği belirtilmiştir (İnsel, 2008).

Türkiye dışında yapılan çalışmalar incelendiğinde çalışmaların ortak görüşü olarak borçlanmanın sosyal harcamaları düşürdüğü sonucu karşımıza çıkmaktadır. Gelişmekte olan yedi Asya ülkesi için yapılan panel veri çalışmasında (1980-2010) borç sürdürülebilirliğinin ülkelere getirdiği yükümlülüğün, eğitim ve sağlık gibi sosyal harcamalar üzerine olumsuz etkisi olduğu tespit edilmiştir (Shabbir ve Yasin, 2015). 1985-2003 yılları arasında düşük gelirli 100 ülkenin verilerini kullanarak yapılan çalışmada, borç servis maliyetindeki azalışın özellikle eğitim ve sağlık gibi sosyal harcamalar üzerinde arttırıcı etkisinin olduğunu ancak devletlere yapılan hibelerin böyle bir etkiye sahip olmadığı belirtilmiştir (Thomas, 2006). Yapılan bir başka çalışmada ise, 1985-2003 yılları arası gelişmekte olan 50 ülke için, yüksek borç oranlarının sosyal harcamaları düşürdüğü ortaya koyulmuştur. Çalışmada, ülkelerin faiz dışı fazlayı tutturmaya çalışmaları sosyal harcamalarda ilk yılı daha yüksek olmakla birlikte iki yıllık düşüşe neden olduğu, ancak mali düzenlemelerle gelir artışına gidildiğinde sosyal harcamalar üzerinde arttırıcı bir etkiye neden olacağını ortaya koymuşlardır (Lora ve Olivera, 2007). Farklı yıllarda aynı veri setini kullanarak 35 Sahra Altı Afrika ülkesinin 1975-1994 yılları arasında dış borç kısıntının eğitim ve sağlık harcamaları üzerinde düşürücü etkisinin yüksek, ancak borç servisinin etkisinin daha düşük olduğu sonucuna ulaşmıştır (Fuso 2007, Fuso 2008). Yine aynı ülkeler için aynı dönemi kapsayan indirgenmiş eş zamanlar modeli kullanılarak yapılan panel veri çalışmasında özellikle eğitim gibi sosyal harcamalarda borç servisinin de düşürücü etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır (Fuso, 2010).

Sosyal harcamalarla ilgili yapılan çalışmalarda, Türkiye'nin özellikle 1980 sonrasında tüm dünyada yaşanan ekonomik gelişmeler ışığında serbest piyasa ekonomisinin gerektirdiği koşulları benimsemesi neticesinde, sosyal harcamadaki değişikliğin seyrini görebilmek amacı ile dönemsel karşılaştırmalı yapılan çalışmalar dikkati çekmektedir. Bunlardan biri, Türkiye'deki kamunun sosyal

koruma harcamaları ile Avrupa ülkelerinin karşılaştırılmasının yapıldığı çalışmadır. Burada, karşılaştırılan iki ülke grubu arasında harcama miktarları açısından ciddi farklar olduğu görülmüştür. Türkiye’de, değişen dünya koşulları sonrası sosyal politika ve harcama alanına hantal yük olarak bakılması neticesinde “sosyal devlet” kavramının temelleri sarsılmış ve kapitalizm ile bütünleşmesi daha kolay olabilecek yeni yönetim arayışları içerisine girilmiştir. Burada devletin kontrolünü azaltmak adına, çok aktörlü yapılara izin verilerek, modern devlet anlayışı ve refah yönetim modelleri ile mevcut yükün yerel yönetimlere, STK’lara, hayırsever insanlara bırakılmak istenmesi, toplum içinde manevi duyguların da işin içine girmesiyle yeni bir hayırseverlik anlayışının ortaya çıktığı belirtilmiştir (Buğra ve Adar 2007, Özbek 2002). Bu anlayış ile yapılan faaliyetler toplumun tamamını kapsayacak bir biçimde değişim ve kalkınma hedeflerini içermemesi sebebi ile kendisine planlanmış bir kalkınma programı belirlemesi gereken günümüz Türkiye’sinde tek başına eksik kalabilmektedir. Çünkü uzun vadeli, kalıcı çözümler bulmak yerine; kısa vadeli, dar bir kesimi kapsayan çözüm önerileri bulunmaya çalışılmaktadır. Bu kısa vadeli çözümlere rağmen Türkiye’de STK’ların sosyal adalet için yaptıkları çalışmalar göz önünde bulundurulacak olduğunda giderek daha aktif bir biçimde rol aldıkları görülmektedir. Fakat faaliyet alanları ne kadar genişlerse de yoksullara yardımın kimin görevi olduğu konusunda yapılan bir anket çalışmasında, toplumun %42’si bu görevin devlete, %20’si varlıklı kimselere, %24’ü vatandaşlara ve yalnızca %1,5’i STK’lara ait olduğunu belirtmiştir (Bikmen ve Meydanoglu, 2006).

Literatürdeki çalışmalar bu çalışma için yol gösterici olmuştur. Bununla birlikte bu çalışmanın temelinde yer alan ve iki temel başlık olan iç borçlanma ve sosyal harcama konusu Türkiye için yapılan diğer çalışmalardan farklı olarak bir arada incelenmiş ve araştırılmıştır. Çalışmanın literatüre getirdiği katkı yapılan çalışmanın kapsadığı dönem itibarı ile 1980’den günümüze kadar hükümetlerin uyguladıkları mali politikaların birtakım alternatif maliyetlerinin varlığına dikkat çekmesi olmuştur. Ayrıca, bu maliyetin vatandaşlara yansıyan sosyal maliyet olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

3. VERİ SETİ

Bu çalışmanın ampirik analiz kısmında Türkiye ekonomisinde İç borç/GSYİH ve Sosyal harcama/GSYİH arasındaki ilişkinin zaman serisi ekonometrisi vasıtası ile analiz edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada yıllık veriler ile analiz yapılmıştır. Analize konu olan dönem, 1980:2010’dur. Bu dönemin seçilmesindeki temel amaç özellikle 1980 sonrası ekonomide çeşitli serbestleşme politikaları sonucu sosyal devlet kavramı etrafında sosyal devletin yapması gereken harcamalar üzerinde nasıl bir etkide bulunduğunu analiz edebilmektir. Veri kaynakları; OECD, Dünya Bankası ve Hazine Müsteşarlığı’dır.

4. EKONOMETRİK YÖNTEM

Zaman serisi ekonometrisi yöntemi kullanılarak öncelikle değişkenler için durağanlık analizi yapılmış, yapılan analizin neticesinde analize dahil olan iç borç, sosyal harcama ve kontrol değişkeni olarak kullanılan enflasyonun 1. farkta durağan oldukları görülmüştür. Bu netice itibarı ile değişkenler arasında uzun dönem kointegrasyon ilişkisi analiz edilmiştir. Bu uzun dönem ilişkisini analiz etmek için Johansen-Cointegration testi uygulanmıştır. Ardından da değişkenler arasındaki dinamik ilişkileri incelemek için VAR (Vektör Otoregresif) modeli analizi yapılmıştır.

4.1. Ekonometrik Analiz Ve Tahmin Sonuçları

Çalışmada tahmin edilen logaritmik (L) model:

$$L\left(\text{Sosyal} \frac{\text{Harcama}}{\text{GSYİH}}\right)_t = f\left[L\left(\frac{\text{İçborç}}{\text{GSYİH}}\right), L(\text{Enflasyon})\right]$$

Tahmin edilen kointegrasyon denklemi aşağıdaki gibidir:

$$L\left(\frac{\text{SOSHARC}}{\text{GSYİH}}\right)_t = \alpha + L\text{İÇBORÇ}_t + L\text{ENF}_t + z_t$$

Engle-Granger (Engle ve Granger, 1987)'a göre;

Eğer, $LSOSHARC / GSSYİH$ ve $LİÇBORÇ&LENF \Rightarrow I(1)$

ve $z \Rightarrow I(0)$ değişkenler uzun dönemde kointegredir. Eğer değişkenlerin ikisi de normalde durağan değil, fakat farkı alındığında durağan hale geliyorsa bu değişkenlerin hata terimlerine bakmak gerekir. Eğer hatalar düzeyde durağan ise birlikte hareket ediyorlar demektir.

Tahmin edilen hata düzeltme denklemi aşağıdaki gibidir:

$$\Delta L \left(\frac{SOSHARC}{GSYİH} \right)_t = c + \sum_{i=1}^k \alpha_i \Delta L(SOSHARC/GSYİH)_{t-j} + \sum_{i=1}^m \beta_i \Delta LİÇBORÇ_{t-i} + \sum_{i=1}^{m-1} \beta \Delta LENF_{t-i-1} + \theta z_{t-1} + \varepsilon_t$$

Eğer θ istatistiksel olarak anlamlı ise uzun dönem dengesi sağlanacaktır.

Eğer β_i istatistiksel olarak anlamlı ise kısa dönem nedensellik ilişkisi söz konusudur.

4.2. Durağanlık Analizi

Bir zaman serisinin ortalaması zaman içerisinde sistematik bir değişme göstermediğinde, zaman serisi durağan olarak nitelendirilir. Finansal ve iktisadi zaman serileri genellikle durağan olmaz, artış trendi gösterir. Bu durumda serinin birinci farkı veya ikinci farkı alındığında durağanlaştığı görülür (Çakmur Yıldıztan, 2010: 243). Durağanlığı sınamanın bir kullanımı yaygınlaşan birim kök sınamasıdır (Gujarati ve Porter, 2012: 754). Bu nedenle çalışmada, Türkiye’de 1980-2010 yılları arasındaki iç borç stoku ile sosyal harcama verileri arasındaki ilişkinin yönünün tespiti amacıyla, ADF birim kök testi uygulanarak model tahmini içinde yer alan verilerin zaman içinde durağan olup olmadıklarına bakılmıştır.

Tablo 4.2.’de değişkenler için ADF birim kök testi sonuçları verilmiştir. Bu sonuçlara göre, Lsosyal harcama/GSYİH, Liçborç/GSYİH ve Lenflasyon değişkenlerinin düzey seviyesinde p olasılık değerleri 0.05’den küçük olmadıkları ve ADF test istatistikleri kritik değerlerden daha büyük olduğu için serilerin birim köklü olduğunu söyleyen boş hipotez reddedilemeyecektir. Seriler durağan değildir.

Tablo 4.2. ADF Birim Kök Test Sonuçları

Değişken adı	Test istatistiği (Trend+Sabit)	Mac-Kinnon p-değeri
Lsos_harc/GDP	-1.913	0.6478
Lic_borc/GDP	-2.147	0.5198
Lenflasyon	-1.157	0.9190
Kritik değerler		
%1:-4.343 %5:-3.584 %10:-3.230		

Durağan olmayan seriler için genişletilmiş Dickey-Fuller birim kök testi, serilerin 1. farkında gerçekleştirilmiştir. Bu durumda elde edilen sonuçlar aşağıdaki gibidir:

Değişken adı	Test istatistiği	Mac-Kinnon p-değeri
d_Lsos_harc/GDP	-3.897	0.0021
d_Lic_borc/GDP	-6.129	0.0000
d_Lenflasyon	-5.595	0.0000
Kritik değerler		
%1:-3.73 %5:-2.98 %10:-2.62		

P olasılık değerlerinden de görüleceği üzere üç değişken de birinci farkta durağan I (1) çıkmıştır. Bu durumda değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisini incelemek için kointegrasyon ilişkisi analizi yapılmıştır.

4.3. Cointegration-Eşbütünleşme Analizi

4.3.1. Eşbütünleşme

İki veya daha fazla serinin birlikte aynı stokastik ortak trende sahip olabileceği bir durum olabilmektedir. Eşbütünleşme olarak adlandırılan bu özel durumda, regresyon analizi zaman serileri değişkenleri arasındaki uzun dönem ilişkileri ortaya çıkarabilir. Stokastik trendlere sahip iki veya daha fazla zaman serisi uzun dönemde birlikte, birbirlerine çok yakın hareket edebilirler, böylece aynı trend bileşenine, yani ortak trende sahipmiş gibi görünürler. Her bir bireysel serideki trend, bir seriden diğerinin çıkarılmasıyla ortadan kaldırıldığından, iki seride aynı diğer bir deyişle ortak bir stokastik trende sahip olmalıdır. Ortak stokastik trende sahip iki veya daha fazla seriye eştümleşik denir (Stock ve Watson, 2011: 663-664). Eşbütünleşme analizi, durağan olmayan serilerin uzun dönemde dengeye gelip gelmediklerini sınamak için yapılan bir analizdir. Bu analiz, durağan olmayan serilerin uzun dönemde bir denge noktasına yakınsayıp yakınsamadığını araştırır. Ayrıca analizin uygulanabilmesi için değişkenlerin aynı dereceden durağan olmaları gerekir. Seriler eşbütünleşik ise uzun dönemde paralel hareket ettikleri söylenebilir (Çakmur Yıldız, 2010:247).

Analizde kullanılan üç değişken de 1. farkta durağan olduğu için değişkenlerin aralarındaki uzun dönem ilişkisi Johansen yaklaşımı ile incelenecektir. Johansen yöntemi ile çalışırken yapılması gereken aşamalardan ilki gecikme uzunluğunun belirlenmesidir. Bunun için birden fazla gecikme kriteri ile çalışılmış ancak FPE, AIC ve HQ kriterlerine göre en uygun gecikme uzunluğunun üç olduğuna karar verilerek model için üç gecikme seçilmiştir.

Tablo-4.3.1 Var Modeli İçin Gecikme Uzunluğu Seçimi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-18.48146	NA	0.01154	1.748676	2.34148	1.835948
1	33.02394	84.61602*	5.60e-05	-1.287424	-0.573744*	-1.069245
2	43.24701	14.60438	5.33e-05	-1.374786	-0.232897	-1.025699
3	56.65370	16.27956	4.24e-05*	-1.689550*	-0.119452	-1.209555*

*Gecikme sayısı seçim kriterini gösterir.

LR: sequential modified LR test statistic (each test at 5% level)

FPE: Final prediction error

AIC: Akaike bilgi kriteri

SC: Schwarz bilgi kriteri

HQ: Hannan-Quinn bilgi kriteri

4.3.2. Johansen Cointegration Test Sonucu

Tablo 4.3.2.'de Johansen Cointegration test sonuçları gösterilmektedir. Buna göre, uzun dönemde Johansen Cointegration testi, İz (Trace) ve En Yüksek Özdeğer (Maximum Eigenvalue) istatistiklerine bakıldığında kointegrasyon testine dahil olan değişkenler arasında eşbütünleşmenin olmadığı yönündeki hipotezinin reddedildiğini ve iki kointegrasyon vektörüne sahip olduğu görülmektedir. Buna göre adı geçen değişkenler arasında eşbütünleşme vardır, yani değişkenler arasında uzun dönemli ilişki bulunmaktadır. Buradan yola çıkılarak, bu kointegrasyon ilişkisi denkleminin tahmin edilip değişkenler arasında mevcut olan ilişkiler hakkında yorum yapılması gerekmektedir.

Tablo-4.3.2 Johansen Kointegrasyon Test Sonuçları

Unrestricted Cointegration Rank Test (Trace)				
Hypothesized No. of CE(s)	Eigenvalue	Trace İstatistiği	Kritik Değer 0.05	Prob.**
None *	0.799732	77.36392	42.91525	0.0000
At most 1 *	0.677813	33.94528	25.87211	0.0040
At most 2	0.117159	3.364479	12.51798	0.8307

Trace test indicates 2 cointegratingeqn(s) at the 0.05 level,

* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level

**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values

Unrestricted Cointegration Rank Test (Maximum Eigenvalue)

Hypothesized No. of CE(s)	Eigenvalue	Max-Eigen İstatistiği	Kritik Değer 0.05	Prob.**
None *	0.799732	43.41865	25.82321	0.0001
At most 1 *	0.677813	30.58080	19.38704	0.0008
At most 2	0.117159	3.364479	12.51798	0.8307

Max-eigenvalue test indicates 2 cointegratingeqn(s) at the 0.05 level,

* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level

**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values

Kointegrasyon denklemleri sonuçlarına göre açıklayıcı değişken olan İçBorç/GSYİH'nin %1 anlamlılık düzeyine sahip olan katsayısı istatistiksel anlamda anlamlı olup, uzun dönemli bakıldığında iç borçların sosyal harcamalar üzerinde ters yönlü bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Bu etkiden hareketle yıl bazında bakıldığında iç borçlardaki % ±1'lik değişim, sosyal harcamaları % ± 0.428715 oranında ters yönlü olarak etkilemektedir. Diğer taraftan, değişkenler arasındaki kısa dönem dengesizliklerinin uzun dönemde ortadan kalktığını gösteren hata düzeltme değişkeni katsayısı da %1 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı olup, değişkenler arasında uzun dönem ilişkisinin sağlandığını göstermektedir.

4.3.3. Johansen Cointegration Uzun Dönem Denklem Sonucu

Model: $\text{Log}(\text{Sosyal Harcama} / \text{GSYİH}) = f[\text{Log}(\text{İç Borç} / \text{GSYİH}), \text{Log}(\text{Enflasyon})]$

$$Y = c + \text{Trend} + \alpha_1 X_1 + \alpha_2 X_2 + \beta U_{t-1} + \varepsilon$$

$$Y = 1,95 + 0,06 - 0,43X_1 + 0,05X_2 - 0,70 + \varepsilon$$

Tablo-4.3.3 Uzun Dönem Kointegrasyon Denklemi ve Hata Düzeltme (VECM) Sonuçları (Bağımlı Değişken, LN_SOSYAL_HARCAMA)

Bağımsız Değişkenler	Katsayı	Std. Error	t-Statistic
LN_IC_BORCGDP	-0.428715	(0.05804)	[-7.38635]*
LN_INFLATION	0.057519	(0.01816)	[3.16814]*
Trend	0.061256	(0.00189)	[32.3882]*
C	1.955542		
HATA (ECM)			
DÜZELTME D(LNSOS_HARCGDP)	-0.704810	(0.31391)	[-2.24528]*

(*):%1 düzeyinde anlamlıdır.

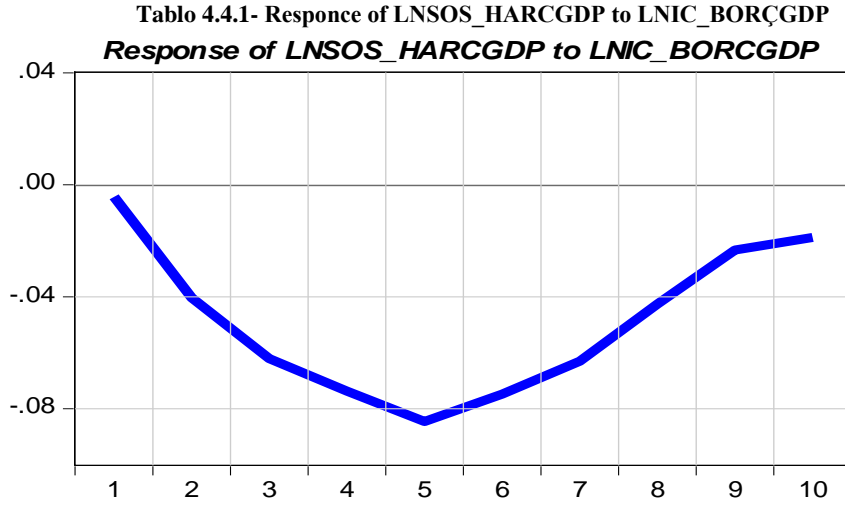
Model, bir modelde bulunması gereken temel varsayımlar olan otokorelasyonun olmaması, değişen varyansın bulunmaması, normallik varsayımlarını sağlamaktadır.

4.4. VAR Analizi

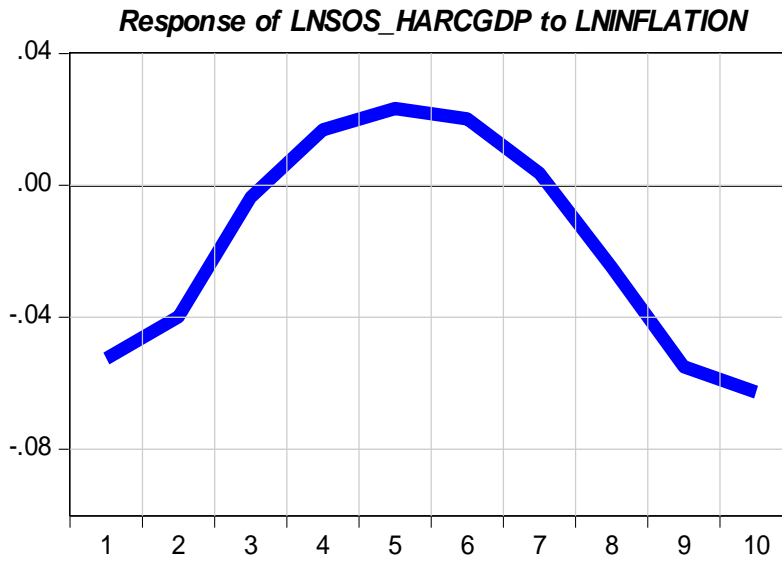
Modelde yer alan değişkenler arasındaki mevcut dinamik ilişkileri gözlemlemek amacı ile VAR modeli tahmini yapılmıştır. VAR modeli vasıtası ile ulaşılan etki-tepki analiz sonuçlarına bakılarak değişkenler arasındaki dinamik ilişkiler rahat bir biçimde yorumlanabilecektir.

4.4.1. Etki Tepki Analiz Sonuçları

Tablo 4.4.1 iç borç değişkeninden kaynaklanan bir standart sapmalılık şok karşısında, sosyal harcama değişkeninin 10 dönem (yıl) için verdiği tepkinin grafiğini göstermektedir. Bu tablodan hareketle iç borçlanmada meydana gelen bir şok ilk 5 yıl sosyal harcamaları aşağıya doğru çekmektedir. Sonraki 5 yılda bu azalmayı telafi ederek 10 yıl sonunda dengeye ulaşılabilir.

Tablo 4.4.2- Responce of LNSOS_HARCGDP to LINFLATION

Tablo 4.4.2 ise enflasyon değişkeninden kaynaklanan bir standart sapmalılık şok karşısında, sosyal harcama değişkeninin 10 dönem (yıl) için verdiği tepkinin grafiğini göstermektedir. Bu tablodan hareketle enflasyonda meydana gelen bir şok ile ilk 5 yıl sosyal harcamalar artmaktadır. Sonraki 5 yılda bu artış trendi yerini azalışa bırakarak mevcut süreç 10 yılın sonunda tamamlanmaktadır.

Sonuç olarak, iç borçtaki değişim, sosyal harcamayı ters yönde etkilemektedir. Bu durumda iç borç miktarında meydana gelecek bir artış sonucu yapılacak olan sosyal harcama miktarında bir azalma meydana gelecektir. Bu oran ise iç borçlanmada meydana gelecek %1'lik bir artışın ertesinde sosyal harcamalarda %0.42'lik bir azalış olarak kendini gösterecektir. Enflasyonda meydana gelecek artış ise, yapılacak olan sosyal harcama miktarı ile aynı yönde hareket etmek suretiyle, yapılması planlanan sosyal harcama seviyesini artıracaktır. Modelde uzun dönemde denge ilişkisi

sağlanmaktadır. Kısa dönem dengesizlikleri ise her yıl %70 (-0.704810) azalmaktadır. Bu da hesaplanıldığında $1/0.7=1.43$ yılda dengeye ulaşıldığı görülecektir.

SONUÇ

Devletler iç borçlanmayı gönüllü ve cebri (zorunlu) yollarla yapabilmektedirler. Fakat gönüllü bir şekilde yapılmasını sağlayan unsur çoğu zaman iç borçlanma senetlerinin yüksek getirisidir. Devletin bu ödemeyi yapması sonucu bütçe üzerinde, toplumsal maliyeti olan bir yük oluşmaktadır. Türkiye ekonomisinin geçirdiği ekonomik krizler ertesinde IMF vasıtası ile yapısal uyum adı altında oluşturulan istikrar programlarının gerektirdiği uygulamalar sonucu faiz dışı fazla verebilmek için öncelikle sosyal harcamalarda azalma yoluna gidilmiştir. Özellikle, tüm dünyada etkisini hissettiren 1980 yılı sonrası neoliberal politikalar ile beraber eğitim, sağlık, sosyal güvenlik hizmetleri vb. gibi alanlarda çeşitli dönüşümler meydana gelmiştir. Bu alanlarda, devletin yanında özel sektörün de çok rahat yer aldığı ve bu hizmetlerin bir piyasalaştırma sürecinden geçtiği görülmektedir.

Ekonomik bölüşüm ve sosyal risklere karşı toplumun bütününe ilgilendiren gelir adaletsizliği, sosyal harcamaların faiz dışı fazla verebilme amacı ile baskılanması sonucu daha da derinleşmiştir. Bu aktarımdan yola çıkılarak yapılan iç borçlanmanın sosyal harcama miktarı üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğu, diğer bir deyişle iç borçlanma arttıkça yapılması gereken sosyal harcamalarda azalma olması beklenmektedir. Bu sebeple çalışmada küresel dönüşüm için temel sayılabilecek 1980 yılı dikkate alınarak 1980:2010 yılları arası içborç/GSYİH, sosyal harcama/GSYİH ve enflasyon verisi kullanılarak mevcut problematik, zaman serisi ekonometrisi yöntemleri içerisinde yer alan eşbütünlüşme analizi kullanılarak analiz edilmeye çalışılmıştır.

Elde edilen kointegrasyon denklemi sonuçlarına göre, açıklayıcı değişken olan İçborç/GSYİH'nin %1 anlam düzeyinde sahip olduğu katsayısı istatistiksel olarak anlamlı olup, uzun dönemde bakıldığında iç borçların sosyal harcamalar üzerinde ters yönlü bir etkiye sahip olduğuna ulaşılmıştır. Bu etkiden hareketle yıl bazında bakıldığında iç borçlardaki % ± 1 'lik değişim, sosyal harcamaları % ± 0.428715 oranında ters yönlü olarak etkilemektedir. Diğer yandan, değişkenler arasındaki kısa dönem dengesizliklerinin uzun dönemde ortadan kalktığını gösteren hata düzeltme değişkeni katsayısı da %1 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı olup, değişkenler arasında uzun dönem ilişkisinin sağlandığını göstermektedir.

Sonuç olarak; bu çalışmada Türkiye'de hükümetlerin sık sık başvurduğu bir yöntem olan iç borçlanma ile finansman yönteminin ortaya çıkardığı maliyetlerin toplum için oluşmuş sosyal bir maliyet olduğu ortaya konulmuştur. Türkiye gibi gelişmekte olan ülke sınıfında yer alan bir ülkenin gündeminin en üst sıralarında yer alan problemlerden biri olan yoksulluk ve yoksunluk sebebiyle devletin halkı için yapması gereken asgari sosyal hizmetler (eğitim, sağlık, sosyal hizmetler, vb.) bulunmaktadır. Bu hizmetler ile bir ölçüde de olsa var olan yoksulluk ve yoksunluk, kontrol altına alınabilecek, bir bakıma derinleşmeye imkân bulamayacaktır. Ancak, dünya koşulları ile eklemlenmeye çalışan ülke şartlarında hükümetler, bu hizmetlere uygulamada pek fazla yer vermemektedir. Aksine bu tür sorumlulukların devlet üzerinde hantal bir yük olarak görülmesi sebebi ile hükümetler yapmaları gereken faaliyetleri belediyeler ya da çeşitli yardım kuruluşları vasıtası ile gönüllülük esasına göre işleyen kurumlara devretmeyi tercih etmektedir. Hükümetlerin uyguladıkları politikaların aynı şekilde devam etmesi durumunda ülke, yoksulluk ve borç tuzağından kurtulmanın yollarını tamamen kaybedecektir. Ayrıca, yardımlar olmadan yaşayamayan bir toplum haline dönüşüm de kaçınılmaz olacaktır. Burada yapılması gerekli ilk şey insan onuruna layık bir şekilde yaşamı gerektirecek koşulların gelir farkı gözetilmeksizin toplumun tüm kesimlerine adil bir biçimde sunulabilmesi adına, belirli kesimlere iç borçlanma vasıtası ile yüksek faiz imkânı ve refah aktarımı sağlayan uygulamaların terk edilmesinin gerekliliğine dair beklentidir.

KAYNAKÇA

Acemoğlu D. Robinson J. A. (2013). Ulusların Düşüşü-Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri, (Çev.) Velioglu F. R. Doğan Kitap.

Akat A. S. Gürsel S. (2008). Kamu Harcamalarının Bileşiminin Büyüme ve Refah Etkileri, BETAM, 4.

Aksoy T. (2016). "Ekonomik Bir Sistem Olarak Refah Devleti", Sakarya İktisat Dergisi, 5 (3), 54-62.

- Bağımsız Sosyal Bilimciler. (2011). Türkiye’de ve Dünyada Ekonomik Bunalım, 2008-2009, (Ed.) Türel O. Voyvoda E. 3. Basım, Yordam Kitap.
- Bayraktar Y. (2009). “İç Borçlanmanın Ekonomik ve Sosyal Etkileri: 1980 Sonrası Türkiye Deneyimi”, Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (34) 285-313.
- Bikmen F. Meydanoğlu Z. (2006). Sivil Toplum ve Hayırseverlik Araştırmaları 2004-2006 Araştırma Bulguları ve Çözüm Önerileri, Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı.
- Boratav K. (2010). Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2007, İmge Kitabevi.
- Buğra A. Adar S. (2007). “Türkiye’nin Kamu Sosyal Koruma Harcamalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi” Sosyal Politika Forumu.
- Bülbül D. (2003). “Devlet Borçlanmasının Sosyal ve Ekonomik Etkileri”, Ekonomik Yaklaşım 14 (46), 121-140.
- Clark G. (2013). Fukaralığa Veda-Dünyanın Kısa İktisadi Tarihi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çakmur Yıldız D. (2010). E-Views Uygulamalı Temel Ekonometri, Türkmen Kitabevi.
- Derdiyok T. (2001). “1980 Sonrası Borçlanma Politikaları”, Maliye Dergisi, (138) 28-31.
- Edizdoğan N. (2008). Kamu Maliyesi, 10. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Elbek O. Adaş E. B. (2009) “Sağlıkta Dönüşüm: Eleştirel Bir Değerlendirme”, Türkiye Psikiyatri Derneği Bülteni, 2 (1) 33-44.
- Engle R. F. ve Granger C. W. J (1987) “Cointegration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing”, Econometrica 55, 251-76.
- Erdem E. Şanlıoğlu Ö. İlgin M. F. (2009) Türkiye’de Hükümetlerin Makro Ekonomik Performansı (1950-2007), Detay Yayıncılık.
- Esping Andersen G. (2011). “Toplumsal Riskler ve Refah Devletleri”, Sosyal Politika Yazıları, (Ed.) Buğra A. Keyder Ç. (Çev.) Çakar B. Y. Balaban U. B. İletişim Yayınları, 33-53.
- Esping Andersen G. (2011). “Altın Çağ Sonrası? Küresel Bir Ekonomide Refah Devleti İkilemleri”, Sosyal Politika Yazıları, (Ed.) Buğra A., Keyder Ç., (Çev.) Çakar B. Y, Balaban U. B. İstanbul; İletişim Yayınları, 55-100.
- Fosu A. K. (2007). “Fiscal Allocation for Education in Sub-Saharan Africa: Implications of the External Debt Service Constraint”. World Development, 35(4), 702–713.
- Fosu A. K. (2008). “Implications of the External Debt-servicing Constraint for Public Health Expenditure in Sub-Saharan Africa”. Oxford Development Studies, 36(4), 363–377.
- Fosu A. K. (2010). “The External Debt-Servicing Constraint and Public Expenditure Composition in Sub-Saharan Africa”. African Development Review, 22(3), 378–393.
- Galbraith, J. K. (2004), İktisat Tarihi, (Çev.) Müfit Günay, Dost Kitabevi.
- Gujarati D. N., Porter D. C. (2012) Temel Ekonometri, Beşinci Basımdan Çeviri, (Çev.) Şenesen Ü. Şenesen G. G, Literatür Yayıncılık.
- Sallan Gül, S. (2006). Sosyal Devlet Bitti Yaşasın Piyasa-Yeni Liberalizm ve Muhafazakârlık Kısılcında Refah Devleti, 2.Baskı, Ebabil Yayıncılık.
- Güloğlu B. Altunoğlu E. (2002) “Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler; Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri”, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 27, 122-124.
- İnsel A. (2008). “1994-2007 Arasında Kamu Harcamalarının Gelişimi”, Kamu Harcamalarının Bileşiminin Büyüme ve Refah, BETAM.
- Karabulut K. Bedir S. (2011). “İç Borçların Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 25 (1), 13-30.
- Kibritçioğlu A. (2001). “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001”, Yeni Türkiye Dergisi, Ekonomik Kriz Özel Sayısı I, 141, 174-182.
- Köymen O. (2007). Sermaye Birikirken-Osmanlı, Türkiye, Dünya, Yordam Kitap.
- Kurt Topuz. S. (2009). “Türkiye’de Sosyal Devlet Harcamalarının Genel Eğilimi: 2001-2009 Yılları Arasında Yapılan Eğitim, Sağlık ve Sosyal Koruma Harcamaları”, Alternatif Politika, 1 (1), 115-136.
- Küçükcalay A. M. (2015). İktisadi Düşünce Tarihi, Beta Yayınevi.
- Lora, E. Olivera, M. (2007), “Public Debt and Social Expenditure: Friends or Foes?” Emerging Markets Review, 8(4), 299–310

- Öke M. K. Oyan O. Erdoğan S. Sarı P. (2009) “Yuvarlak Masa Toplantısı: Sosyal Politikanın Neresindeyiz?” Mülkiye Dergisi, 33 (263) 78.
- Özatay F. (2016). Finansal Krizler ve Türkiye, 5. Baskı, Doğan Kitap.
- Özbek N. (2002). “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Sosyal Devlet”, Toplum ve Bilim Dergisi, Birikim Yayınları, 92, 7-33.
- Özdemir S. (2004) “Refah Devleti ve Üstlendiği Temel Görevler Üzerine Bir İnceleme”, AB-Türkiye & Endüstri İlişkileri, (Ed.) Hekimler A. İstanbul, Beta Basım Yayım, 589-639.
- Rodrik D. (2011) Akıllı Küreselleşme, (Çev.) Aksu B., Efil Yayınevi.
- Rosanvallon P. (2004). Refah Devletinin Krizi, (Çev.) Şahinli B. Dost Kitabevi Yayınları.
- Shabbir S. Yasin H. M. (2015). “Implications of Public External Debt for Social Spending: A Case Study of Selected Asian Developing Countries”, The Lahore Journal of Economics, 20 (1), 71–103
- Serter N. (1994). Devlet Görevlerindeki Gelişmelerin Sonucu Olarak SOSYAL DEVLET, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Prof. Dr. Nazım Terzioğlu Basım Atölyesi.
- Sönmez M. (2010). Teğet’in Yıkımı, Yordam Kitap.
- Sönmez M. (2011). Türkiye’de Sağlık Ticarileşmesi-Paran Kadar Sağlık, Yordam Kitap.
- Stock J. H., Watson M.W. (2011) Ekonometriye Giriş, (Çev.) Saraçoğlu B., Efil Yayınevi.
- Şaylan G. (2003). Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi, 2. Baskı, İmge Kitabevi.
- Tanör B. (2004). Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, 11.Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Temelli S. (2003a). “Türkiye’de Sosyal Harcamaların Gelişimi”. Eğitim Bilim Toplum Dergisi, 1 (4), 34-45.
- Temelli S. (2003b). “1990’lardan Günümüze Bütçelerde Eğitim Harcamaları Üzerine Bir Değerlendirme”. Eğitim Bilim Toplum Dergisi, 1 (1), 21-29.
- Thomas, A. H. (2006). “Do Debt-Service Savings and Grants Boost Social Expenditures?”. (Working Paper, No. 06/180. Washington, DC: International Monetary Fund.
- Voyvoda E. (2009). “Neo-Liberal Dönüşüm, Kriz ve Emek”. Eğitim Bilim Toplum Dergisi, 7 (27), 35-54.
- Voyvoda E. Yeldan E. (2002). “Türkiye Ekonomisi için Alternatif Uyum Stratejileri”. İktisat İşletme ve Finans, 17 (200), 18-28.
- Williamson J. (1990). “What Washington Means by Policy Reform”, Latin American Adjustment; How Much Has Happened? (2002), Peterson Institute for International Economics.
- Yay, G. G. (2002). “Türkiye ve Meksika’da İstikrar Programlarının Karşılaştırılması:1980-2001”, Küreselleşme Emek Süreçleri ve Yapısal Uyum (7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi), Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara, 167-215.
- Yay, G. G. (2007). “1990’lı Yıllardaki Finansal Krizler ve Türkiye Krizi”, Yay T. Yay G.G., İktisat Yazıları Metodoloji-Düşünce-Politika, Nobel Yayınları, Ankara, 337-357.
- Yay T., Yay G.G., Yılmaz E., (2001). Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler, İTO, Yayın No:2001-47, İstanbul.
- Yenal O. (2010). Cumhuriyet’in İktisat Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yentürk N. (2005). “Finansal Sermaye Girişi Gölgesinde İstikrar Uygulaması: 2000 İstikrar Paketinin İncelenmesi”, Körlük Yürüyüşü-Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.